

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ІНВЕКТИВНИХ НАЗВ ОСОБИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Валентина ПАРАЩУК (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню й опису культурно-зумовленої специфіки відображення в англійських інвективних назвах особи порушень соціальних, сексуальних, фізіологічних, релігійних табу, а також порушень таких ціннісних домінант англомовних лінгвокультур, як інтелектуальність, індивідуалізм, дотримання миру, працьовитість.

Ключові слова: інвективи, табу, ціннісні домінанти культури.

The paper explores the reflection of violations of culturally determined taboos (social, sexual, physiological, religious) and core values (intelligence, individualism, measure, hard work) in English invectives, naming people.

Key words: invectives, taboos, cultural value orientations.

Вивчення назв людини належить до актуальних проблем сучасної теорії номінації, тому що з усіх об'єктів номінації найбагатограннішим є саме людина (Ю. Д. Апресян; В.І. Карасик; В. А. Маслова). Лексична підсистема інвективних назв особи цікавий об'єкт дослідження в тому плані, що в ній надзвичайно виразно відображається принцип антропоцентризму (Л. Б. Нікітіна), у відповідності з яким репрезентація властивостей людини в мові здійснюється на основі низки номінантів, що маркують і кваліфікують різні іпостасі людини. Інвективні номінації-антропосемізми як наївні уявлення носіїв англійської мови щодо інших людей, зафіксованих у номінативній системі сучасної англійської мови, дотепер не отримали вичерпного висвітлення.

Вибір імен особи як об'єкта розгляду серед великого масиву інвективної лексики зумовлений її здатністю концентрувати в собі інформацію про суб'єкт (його емоції, інтенції, аксіологічну шкалу, соціальний статус тощо) і вміщувати прагматичну настанову впливу на об'єкт-адресат [9:3]. Саме загальна спрямованість сучасних лінгвокультурних досліджень на виявлення, вивчення й опис феноменів, які відображають специфіку об'єктивації людини в національно-мовних картинах світу (НМКС) зумовлює актуальність нашого дослідження.

У межах цієї статті з'ясовано й описано культурно-залежні ознаки, що визначають "семантичну наповнюваність" англійських інвективних імен особи. Як вважають дослідники інвективної лексики, будь-яка форма сучасної вербальної інвективи так чи інакше культурно зумовлена [1; 4; 6; 7; 8; 9]: чим суворіша заборона на певну дію, тим образливішими є звинувачення в порушенні цієї заборони, а відтак, тим ефективнішою є інвектива. Об'єкт дослідження охоплює лексичні інвективи-антропосемізми як засоби

об'єктивації соціальних стереотипів в англомовних лінгвокультурах, а предмет дослідження – їхні національно-культурні характеристики.

Різні аспекти інвективних мовних одиниць вже були в центрі уваги дослідників: лайливі слова як соціальна проблема в мовах і культурах світу (В. І. Жельвіс), інвективи як засоби вираження агресії в мас-медійному просторі (Г. В. Завражина), інвективні позначення негативних рис характеру й асоціальних моделей поведінки в американській та іспанській лінгвокультурах (Н. С. Заворотіщева), особливості реалізації негативних стереотипів національних характерів (С. В. Святюк), вербальні інвективи в англійському лексичному субстандарті (Г. В. Дмитрієнко), функціонування інвективи як мовного знаку в політичному дискурсі (В. І. Жельвіс; І. С. Муратова).

Методологічним підґрунтям дослідження є визнання взаємодії і взаємовпливу національної культури та національної мови, а також розуміння детермінуючого впливу суспільства на лексичну систему мови.

Як засвідчив аналіз теоретичної літератури з проблеми інвективної лексики, на часі не існує загальноприйнятого визначення поняття інвективи, а сформовано декілька підходів до визначення лінгвістичного феномену інвективи: ототожнення її з лайкою, яка розглядається як закріплений у мовному узусі знак, що має табуйований характер (тобто, лежить за межами нормативної мови і має переважно усний характер) і стійкі стилістичні маркери, такі як “вульгарний”, “лайливий”, “грубий” [9: 37]; інвективою є будь-яке слово, що використовується з метою нанесення образи адресату – інвектуму; воно містить в своєму значенні критичні характеристики людини [7: 7]. В. І. Жельвіс вказує на можливість вузького розуміння терміна “інвектива”: як “способу існування словесної агресії, що сприймається в певній соціальній (під)групі як різкий чи табуйований”, а в широкому значенні до інвективи відносять “будь-який словесно виражений прояв агресивного ставлення до опонента” [2: 13]. Відтак, поняття “інвектива” або виступає синонімом до поняття “мовленнєва агресія”, або ж співвідноситься з ним як частина й ціле, використовується для позначення табуйованої, непристойної лексики.

В. І. Карасик та О. П. Корольова називають інвективою будь-яке слово, вжите з метою нанесення образи: в мовній системі це слово зафіксоване як потенційна інвектива, тобто воно вміщує у своєму значенні критичні характеристики людини [4: 240; 7: 7].

Аналіз класифікацій інвективної лексики, запропонованих різними дослідниками з урахуванням різних критеріїв, проведений нами, дає підстави тлумачити інвективу-антропосемізм, услід за Г. В. Завражиною [3: 9], як мовний засіб (лексему), що номінує особу й використовується для зниження її соціального статусу та заподіяння їй психологічної шкоди.

У спеціальній літературі акцентовано культурно-аксіологічне наповнення будь-якої інвективи [1: 17] : чим суворіше заборона на ту чи іншу дію, тим більш образливе звинувачення у порушенні цієї заборони – тим ефективніше сама інвектива; з іншого боку, чим вище аксіологічний статус цінності, тим більш образливіше є її обмовлення. Національна специфіка інвективи є не у факті її наявності або відсутності у різних національних мовах, так як психологічна, а саме агресивна, основа досліджуваного явища визначає наперед безумовну наявність вербального способу сублімації агресії, а у способах мовного вираження агресивного стану, які характерні для окремо взятої мови чи групи мов [7: 14]. Ці особливості зумовлені особливостями картини світу певної національно-мовної спільноти, її національно-культурними нормами і ціннісними настановами, а відтак, інвектива – це універсальна субстанція, форму якій надає певна національна мова, яка функціонує в межах певної культури [8: 18].

Розглянемо два аспекти, важливих для визначення культурної специфіки англійських інвективних позначень особи: табу і ціннісні домінанти, закріплені в англійській мові.

Англомовним культурам, які належать загальноєвропейській цивілізації, властиві такі чотири групи “заборонених” комунікативних тем: заборона на обговорення сексуального життя людини; заборона на обговорення або згадування фізіологічних функцій організму; соціальні табу; релігійні табу [1: 15].

Табу, які накладається на сексуальне життя людини, в загальноєвропейській культурі займають провідне місце. Тема табу дуже суперечна і складна, яка має тісний зв'язок з етикою та мораллю. Будь-яка заборона існує лише у межах певної культури і, відповідно, є дійсною лише для людей даної національності [там само: 15]. Використання статевого символізму з метою нанесення образи пов'язане з табуованістю «публічного» обговорення статевого стосунків в різних культурах з огляду на їхню первинну сакралізованість. Такі інвективні найменування особи у нашому матеріалі спостереження, як *arse bandit /ass boy/ass fucker/fag/faggot* (образливі номінації гомосексуалів-чоловіків) пов'язані з цим табу. Крім цього, образливим вважається метафоричне порівняння людини з певною частиною тіла (зазвичай геніталіями): *assfuck, asshole, shithead; cocksucker, dork* (образлива назва особи чоловічої статі), або опис/обговорення тіла людини (зазвичай жіночого з використанням субстандартної лексики у принизливому значенні).

Іншу групу табуованої лексики складають лексичні одиниці, які називають фізіологічні функції організму і, відповідно «продукти життєдіяльності», інакше кажучи, скатологічна або екскреторна лексика, напр.: *itchy eye* («геморой», набридлива особа); *reestie* (неприємний запах або особа).

Окрема група табуованої лексики охоплює так звані «соціальні інвективи» – образливі імена особи за її належністю до тієї чи іншої соціальної групи, напр.: 1) до певної раси/етнічної/національної групи: *slant* (особа китайського походження); *kike* (єврей); *cracker, honkey* (; 2) за ознакою статі: *fish* (жінка); *chick* (сексуально приваблива дівчина або жінка) – sexually attractive woman; can be offensive; *asswipe* – human male; *dipshit* – any male person; *fucker* – a male person. Серед подібних інвективних назв, велику кількість складають ЛО, які образливо змальовують зовнішність людини: *Barge-ass /ass and corporation/TV behind/shuttle butt* – an obese person; *Dracula/ruta-baga/ garbage can/piglet /sad sack/lemonette* (потворна особа жіночої статі), а також вказують на привабливу зовнішність адресата, що також може бути сприйнятим як образа або спроба сексуального домагання: *chick/bait/stuff/sugar/Able Grable/leggy femme* (сексуально приваблива жінка, образливе); 3) за віком: *old fart, old hat* (чоловік старшого віку, образливе); *dino* («динозавр», особа старшого віку); 4) за тим чи іншим захворюванням, вадою тощо: *dumbstick / monkey farting / shithead / dumbo / titty* (нерозумна особа); *barrel house bum / piss-artist / piss / rat-assed* (п'яниця або наркозалежна особа).

Іще одна група охоплює «релігійні» інвективи: *Christacrutchian* (християнин образливе); *Papist* (папіст, католик).

На основі описаних вище груп «заборонених» тем в англійських лінгвокультурах інвективні імена особи нашої картотеки, відібрані з англійських лексикографічних джерел [13-18], структуровано в кількісному відношенні таким чином: найчисельніша група інвективних імен особи – 306 ЛО, зумовлена соціальними табу; більше половини одиниць матеріалу спостереження увійшло до цієї групи (60%). До групи «заборонених» тем про сексуальне життя людини віднесено 204 ЛО (39%). Найменшу кількість інвективних імен особи в нашому матеріалі спостереження складають групи релігійне табу (0,6%) та фізіологічні функції організму людини (0,4%).

Окрім табу, на семантику інвективних найменувань впливають ціннісні домінанти, закріплені в певній мові. Як вважає В. І. Карасик, обґрунтування культурних домінант в англійській мові необхідне для виявлення «домінантно зумовлених» інвектив в англійському субстандарті [5].

Дослідивши ціннісні орієнтації, які існують в англійських лінгвокультурах, ми виокремили такі домінанти: 1) інтелектуальність, 2) індивідуалізм, 3) дотримання міри, 4) працьовитість.

За кількісним показником, брак ціннісної домінанти Інтелектуальність, є чинником творення 105 англійських інвективних імен особи нашої картотеки – 26% ЛО: *bone-head, pumpkin head, bozo, thin cat, sorehead, jumbo*; та брак домінанти Індивідуалізм – 103 ЛО (25%): *tammy boy, molly, sissy, Willy-boy*. Слід зазначити, що під домінантою Інтелектуальність враховувались «дурість» і надмірна «розумність».

Менш чисельними є інвективи-антропосемізми, що вербалізують брак домінанти Дотримання міри – 83 ЛО (20%): *Acid head, audiophile, buzz crusher, ligger, Stress Puppy*; і браку домінанти Порядність та вихованість – 71 ЛО нашої картотеки (18%): *Basthole, crossdresser, disablist*. Під домінантою Дотримання міри враховувались як визнана в суспільстві міра, так і її надлишковість.

Найменш чисельною виявилась кількість вербалізаторів браку ціннісної домінанти Працьовитість в інвективних назвах особи 43 ЛО (11%): *bunk lizard, dead-beat, lard-ass, lazy bugger, poop-butt, slob, fiddler*, під якою розуміються лінощі, невиконання роботи, а також її невдале виконання.

Розглянемо особливості вербалізації ціннісних домінант англомовних лінгвокультур інвективними іменами особи детальніше. Англомовним лінгвокультурам не властивий колективізм, її ціннісною домінантою є індивідуалізм, з чого випливають такі цінності, як самодостатність, вміння постояти за себе. Англійськими еквівалентами української інвективи “мамин синок” (несамостійна, несамодостатня людина) можна вважати: *tammy boy, molly, sissy, Willy-boy, percy boy, goodie, cream puff fair-haired boy fish*. Українська інвектива-антропосемізм “ваїло (мохмії)” набуває в англійській мові більш образливого відтінку: *dead-head, ho dad / ho daddy*.

Найбільш поширеним недоліком людини вважається *дурість* (нерозумність) в її різноманітних проявах [5]. Американський соціолог О. Клапп вважає, що *дурень, блазень* як соціальний тип входить до числа основних соціальних ролей, що здійснюють вплив на людей: *герой, праведник, кумир, лиходій, блазень, жертва* [11: 43-50]. У нашому матеріалі спостереження тематичне групування слів, об'єднаних смисловим інваріантом “людина з інтелектуальною недостатністю”, виявляє такі варіанти: 1) дурень, телепень – *ass, bird-brain, pinhead*, 2) патологічний дурень, ідіот – *moron, imbecile*, 3) ненормальний – *cuckoo, gowk*, 4) старий дурень – *dotard, dobby* (dial.), 5) йолоп, простак – *gander, simpleton, flat*. В інвективному значення важлива лише градація: *pinhead* (досить дурна особа), *imbecile* (дуже дурна особа).

Дурням протиставляються розумники: *wise guy, wiseacre* (“розумник, всезнайко”, той, хто претендує на особливий розум і особливі знання, але в дійсності не володіє ні тим, ні іншим). Акцентується не здібність людини, а її інформованість. Володіти знаннями вважається позитивною якістю, тому під сумнів ставиться або сама наявність знань у даної людини, або якість цих знань. Знання можуть виявитися зайвими. Хоча всезнайки можуть негарно проявляти свої знання: *smart aleck* (набридливий, нахабний всезнайко).

“Праця” є однією із найбільш значимих ціннісних домінант для англійської лінгвокультури, а відтак дуже образливими ціннісно-орієнтованими інвективами вважаються такі найменування особи, що позначають невміння та небажання інвектуму працювати, його лінощі, наприклад: *bunk lizard, dead-beat, lard-ass, lazy bugger, poop-butt, slob, fiddler* (ледар); *tawpie, butters, goof-up* (“невмійко”); *hack, schlockmeister* (“халтурник”). Згідно з даними В. І. Карасика, який вивчав лексичні засоби вербалізації людських вад в англійській мові на матеріалі словників, англійські ледарі втричі перевершують халтурників та дилетантів [5: 240]. Представники англомовних лінгвокультур з презирливістю ставляться до тих, хто працює аби як: *cobbler* (“чоботар”, який недбало виконує свою справу); *tinker* (“ремісник”, той, хто робить речі грубо, поспіхом); *bungler* (“той, хто плутає”, не може закінчити роботу); *botcher* (“той, хто латає”, погано ремонтує речі). Негативно класифікується і погана творчість, інтелектуальна робота: *scraper* (“той, що шкребе”, поганий скрипач); *dauber* (“мазила”, поганий художник).

На рівні семантики виявлені особливості англійських інвективів – імен особи, у змісті яких відображається важливість етичних оцінок для англомовної свідомості. Підлабузництво, плазування – презирливі види поведінки. Це відображено у внутрішній формі слів, які позначають підлиз – *toad-eater* (“той, хто їсть жаб”), *lick-spittle* (“той, хто лиже п'ятки”) тощо. Виокремлюється сфера спілкування, у якій підлабузництво зображається по особливому: *apple-polisher* (учень, студент, який підлизується до вчителя) Загострене почуття справедливості, яке властиве молодим людям, викликає їхній протест проти підлабузників, проти вчительських улюбленців, яких називають *fair-haired boy*, або *blue-eyed*

boy.

Національно-зумовленою також є кількісна норма мовленнєвої поведінки: в англомовних лінгвокультурах негативну оцінку отримують особи, які говорять більше ніж слід (*motormouth, loudmouth*), зазвичай говорять дурниці, тараторять (*gabbler*), не слухають співрозмовника, вибовкують таємниці (*blabbermouth*), прибріхують, дають обіцянки, котрим не можна вірити, говорять пихато, милуються собою, пліткують та вихваляються

Дослідники, які вивчали ставлення англомовних лінгвокультур до вживання інвектив, зазначають, що американське суспільство демонструє нетолерантність до такої лексики, наприклад федеральна комісія з комунікації США заборонила на законодавчому рівні вживання таких обценних слів в телевізійному мовленні – *shit, piss, fuck, cunt, cocksucker, motherfucker, tits* – так звані “seven dirty words”, у той час, як у Великій Британії таких обмежень не існує [12]. Однак, незважаючи на офіційні заборони, в реальному американському телевізійному дискурсі досить поширеним є вживання інвективних імен особи – *ass, bitch, son-of-a-bitch* та *bastard*, а також лайливі слова виявляють тенденцію до поширення [10: 155].

Інвективні імена особи, що вживаються в США та Великій Британії виявляють у цілому ізоморфність, однак у наукових джерелах зафіксовані деякі відмінності, наприклад, *motherfucker, cocksucker* та *cockteaser* мають більше поширення в США, ніж у Великій Британії [10: 162]. Гендерні інвективи *whore, slut*, які вживаються для позначення жінки, що виявляє нерозбірливість у зв'язках, частіше вживаються в США, а у Великій Британії частою інвективою у схожих ситуація є значно м'якше позначення *cow* [там само:180]. Для британських жінок властиве вживання лайливих слів у більшій мірі, ніж для американських [12: 18], що пояснюється значно більшим поширенням алкоголізму серед жінок у Великій Британії існуванням так званої *ladette culture*, жіночої субкультури, яка демонструє риси чоловічої поведінки.

Таким чином, інвективна назва особи, що визначається національною культурою, може розглядатися як “контейнер” цієї культури: чітке формулювання культурних заборон і табу, а також ціннісних домінант, які фігурують в інвективних найменуваннях, зберігає їх у пам'яті носіїв лінгвокультури. В англомовних лінгвокультурах критично оцінюється порушення таких табу: соціальні табу, заборона тем сексуальної сфери людини, заборони, пов'язані з фізіологічними функціями організму, та також засуджується порушення таких ціннісних домінант: інтелектуальність, індивідуалізм, дотримання міри, порядність і вихованість, працьовитість. Особи, які порушують вище зазначені культурні норми і не виявляють необхідної міри у ставленні та володінні цінностями, отримують негативну емоційно-експресивну оцінку, яка вербалізується інвективними іменами особи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дмитриенко Г.В. Вербальная инвектива в англоязычном лексическом субстандарте: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 – германские языки / Глеб Владимирович Дмитриенко. – Пятигорск, 2007. – 19 с.
2. Жельвис В.И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. – Изд. 2-е, перераб. и доп./ В.И. Жельвис – М.: Ладомир, 2001. – 340 с.
3. Завражина Г. В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т філології. /Г. В. Завражина. – К., 2008. – 20 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / Владимир Ильич Карасик.– М.: Ин-т языкознан. РАН, 1992.– 259 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик.– М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Королева О.В. Национально-культурная специфика инвективного общения (на материале разных ареалов) // Проблемы лингвистики и межкультурной коммуникации: Материалы международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых /О.В. Королева – Белгород: БелГУ, 2001. – С. 102-105.
7. Королева О. П. Прагматика инвективного общения в англоязычном социуме (на материале британского ареала): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Нижний Новгород, 2002. – 22 с.
8. Нагель В.В. Оцінні найменування осіб в українській мові кінця XX - початку XXI ст.: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / В.В. Нагель; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2008. – 20 с.
9. Саржина О.В. Русские инвективные имена лица: комплексный анализ: Автореф. дис ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Оксана Владимировна Саржина. – Томск, 2005. – 23 с.

10. Jay Timothy. Cursing in America: A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets. / Timothy Jay. – Amsterdam: John Benjamins, 1992. – 272 p.
11. Popular Culture: An Introductory Text. / Edited by Jack Nachbar and Kevin Laue. — Bowling Green, OH: Bowling Green State University, 1992. – 522 p.
12. Thelwall M. Fk yea I swear: Cursing and gender in MySpace. – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scit.wlv.ac.uk/~cm1993/papers/MySpaceSwearing_online.doc

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Ayto J. Twentieth Century Words. / J. Ayto. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 626 p.
14. The Oxford Dictionary of New Words / Ed. By Elizabeth Knowles. – Oxford. New York: Oxford University Press, 1997. – 599 p.
15. The Online Slang Dictionary (American, English, and Urban Slang.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlineslangdictionary.com/>
16. Trash, Cash, Fizzbos and Flatliners. A Dictionary of Today's Words. / Ed. by Lerner, Gary S. Belkin. – New York: Houghton Mifflin Company, 1993. – 221 p.
17. The American Heritage Dictionary of the English Language. – Fifth Edition. – Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2011.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ahdictionary.com/word/search.html?q=Yankee>
18. The Collins English Dictionary. – HarperCollins Publishers Ltd, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collinslanguage.com>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Парашук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми теорії номінації, лінгвоперсонології, етніміки, міжкультурної комунікації.